

A Kárpát-medence könyves műveltsége

Az írásbeliség, a könyv, a könyvtár és az olvasás a Kárpát-medencében 1750-ig

Az oktatás egyik ránkmaradt és mindig is jelenlévő kérdése az, hogy a továbbhagyományozandó ismeretek közül melyek azok, amelyek elhagyhatóak, melyeknek kell helyet adni az újabb, korszerűbbnek mondott tudásanyagoknak. És ez a kérdés korántsem elméleti, legalábbis nem szabad elméletivé süllyeszteni. Azért nem, mert a megoldást – mit adunk tovább – nem elméleti síkon kell megtalálnunk.

Napjainkban minden nemzeti kultúrának szembe kell néznie az információs technológiák gyökeres megváltozásával, és azokkal a jelenségekkel, amelyek ezt a változást a művelődés, az oktatás területén kísérik. Számos tanácskozás, valamint könyvek és tanulmányok sora foglalkozott már ezzel a kérdéssel. Ezek, nagyjából az elméleti eredményektől függetlenül, az oktatás valamennyi szintjén a képzési tervek folyamatos átalakításával próbáltak alkalmazkodni a civilizáció (és nem a kultúra) diktálta változásokhoz. Ezt tesszük mi is egy olyan országban, olyan régióban, ahol a művelődésnek, az oktatásnak és általában az emberek műveltségének erős történelmi kötődései vannak, és ezek a kötődések a napi tevékenység szintjén aktívan megnyilvánulnak. Leegyszerűsítve a kérdést, azt mondhatjuk, hogy kulturált, de nem civilizált országban élünk, amelyeket hasonlóak vesznek körül. Igaz, pontosan ezekben az országokban maradt el a saját történelem és a műveltségtörténet tényleges megismerése: minden kísérlet ellenére sem volt pozitívista korszaka a magyarországi tudományosságnak. Nem ismerjük országgyűlésünk végzéseit, nem ismerjük történelmünk szereplőit, nem ismerjük a nyomtatásban soha meg nem jelent irodalmunkat és még sorolhatnánk a fehér foltokat. Az ezredvég azonban ránk kényszeríti a civilizáció számos előnyét és hátrányát. Úgy tűnik, nagy lépésekkel közeledünk afelé, hogy kultúránkat elveszítjük és civilizálatlanok maradunk.

Számos kutató- és oktatóműhely szakemberei küzdenek a még lehetséges középút megtalálásával. A történelmi ismeretek kiszorulását az oktatási rendszerből némileg ellensúlyozza, ha a történelmi jellegű kutatás és az ezekre alapuló oktatás (annak bármely szintjén) módszereiben, kérdésfeltevésében alkalmazkodik a jelenkor technológiájához.

A következő tanulmányok történelmi párhuzamot kínálnak. Annak a kornak egyes jelenségeit írják le a könyv- és olvasmánytörténelmi kutatások bemutatásán keresztül, amely maga is átélte egy, a napjainkban tapasztalható azonos mértékű információrobbanást, és ezzel párhuzamosan átélte az információs technológia megváltozását is. Sok nemzet – elsősorban a nyomtatott könyv kora újkori termelésében élen járókra gondolunk – már jelentős mértékben feltárta azokat a forrásokat, amelyek alapján megírta a saját könyves művelődéstörténetét. Mi itt Magyarországon most tesszük ezt, úgy, hogy a vizsgált korról tudjuk: az akkori művelődéstörténelmi egység nem az akkori politikai Magyarország volt, hanem a Kárpát-medence. Kutatásaink eredményeinek közlésekor tehát általában Magyarország helyett Kárpát-medencét mondunk, mert ez az az alap, amelyről kiindulhatott a már sok eredményt hozó együttműködés a mai Kárpát-medencében élő népek kutatói között.

A tanulmányok többsége előadásként hangzott el az ELTE Könyvtártudományi és Informatikai Tanszékén a *Nyitott napok* sorozat keretében, a Magyar Könyvtáros Egyesü-

let Társadalomtudományi Szekciója által szervezett régi könyves konferencián, illetve a Szegeden, a JATE és JGYTF több intézményében – JATE BTK Régi Magyar Irodalom Tanszék, JATE Központi Könyvtár, JGYTF Művelődéstörténeti Intézet Könyvtártudományi Tanszék – rendezett kerekasztal-beszélgetéseken.

A Kárpát-medence könyves műveltségének magyarországi kutatása természetesen sokszinűbb, mint ahogy azt az itt következő tanulmányok bemutatják. Kimaradt innen a könyvkiadás és a könyvkereskedelem története, és ugyanígy az illusztráció- és kötéstörténet kérdései. Talán alkalmunk lesz egy hasonló válogatást szentelni ezeknek a kérdéseknek is.

A kéziratos könyvekre vonatkozó két tanulmányt (*Körmendy Kinga, Sarbak Gábor*) egy olyan blokk követi, amely jelentős mértékben a Szegeden, az elmúlt másfél évtizedben feltárt olvasmánytörténeti forrásanyagot alapszik (*Monok István, Szabó Béla, Varga András, Domokos György, Hausner Gábor, Veszprémy László*). Ez a forrásanyag az egyes tanulmányok tanulsága szerint is kiegészül a nyomtatott könyvek kéziratos bejegyzéseinek kutatásával felszínre került adatokkal. Ez utóbbi kutatási területet szervezett módon sajnos senki sem fogja össze, ugyanakkor sok helyen folynak ilyen irányú munkálatok. Tanulmánycsokrunk utolsó két darabja (*Farkas Gábor Farkas, valamint Keveházi Katalin és Varga András dolgozata*) a civilizáció és a kultúra gyümölcsöző találkozására. A számítógép alkalmazása a régi könyvanyag feltárásában, a történeti adatok kezelésében nem csupán kényelmi szempontból történik, mivel ez a feldolgozás során a kutatót olyan kérdések elé állítja, amelyek ezen eszköz nélkül soha nem fogalmazódtak volna meg.

M. I.

Irodalom

- A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1849-ig.* Szerk.: KOVÁCS MÁTÉ. Bp. 1963. (Nemzeti Könyvtár). Szelle Béla bibliográfiájával.
- CSAPODI CSABA–CSAPODINÉ GÁRDONYI KLÁRA: *Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt I-III.* Bp. 1988–1994. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei 23., 31., 33.)
- CSAPODI CSABA–TÓTH ANDRÁS–VÉRTESY MIKLÓS: *Magyar könyvtártörténet.* Bp. 1987.
- CSAPODI CSABA: *The Corvinian Library. History and Stock.* Bp. 1973. (Studia Humanitatis 1.)
- DANKANITS ÁDÁM: *XVI. századi olvasmányok.* Bukarest 1974.
- GULYÁS PÁL: *A könyv sorsa Magyarországon I-III.* Bp. 1960–1961.
- HOFFMANN EDIT: *Régi magyar bibliofilek.* Bp. 1929. Hasonmás kiadás WEHLI TÜNDE kiegészítéseivel: Bp. 1992. Mutató a kötethez: *Ars Hungarica*, 1995, 3–24. old.
- JAKÓ ZSIGMOND: *Írás, könyv, értelmiség.* Bukarest 1976.
- KELECSÉNYI GÁBOR: *Múltunk neves könyvgyűjtői.* Bp. 1988.
- Középkori kódexeink feltárása és megóvása.* *Ars Hungarica*, 1989. 1. sz.
- MONOK ISTVÁN: *XVI–XVII. századi olvasmánykultúránk.* *Magyar Könyvszemle*, 1988. 78–82. old.
- MONOK ISTVÁN: *A könyv- és könyvtártörténeti kutatások helyzete és finanszírozása. A szegedi könyvtártörténeti kutatások 1980–1995. (Esettanulmány).* *Könyvtári Figyelő*, 1996. 1. sz., 23–29. old.
- NEMÉNYI LÁSZLÓ: *A magyar könyvtörténetírás irodalma. Ajánló bibliográfia.* Székesfehérvár 1976.
- Régi könyvek és kéziratok.* Összeáll.: PINTÉR MÁRTA. Bp. 1974.
- SZARVASI MARGIT: *Magánkönyvtárak a XVIII. században.* Szerk.: SZELESTEI NAGY LÁSZLÓ. Bp. 1989. (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai. Új sorozat 3. kötet.)
- Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról.* Szerk.: SZELESTEI NAGY LÁSZLÓ.
- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: „Mivelhogy magad írást nem tudsz...” Bp. 1996.